

ACC. N:R M. 16860 :/.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

K A L A S

L U F 134.

Många av de kalas och gillan, som förekom i mera äldre tid, än den som frågelistan avser, fanns kvar här på orten i början av 1900 talet. I vissa fall hade dock en del av dessa kalas redan då börjat att ändra på vissa detaljer. Om man räknar med 1940 hade väl alla seder och bruk, som var förknippade med äldre tids kalas försvunnit.

Alla inom en familj förekommande bjudningar, som dop, bröllop, begravning, konfirmation, födelsedagar m, m, benämndes här på orten i regel för kalas. Arbetsfester, som skörd, slåtter m, m, benämndes i regel för gille. Undantag från denna regel fanns dock. Det fanns vissa personer, som endast använde en benämning för alla, såväl kalas, som gille.

Kraven som ställdes på en sammankomst för att den skulle kallas kalas var i första hand den att, det förekom mat och dryck, som i varje fall i någon mån skillde sig från det vardagliga.

Årsfester.

Förutom julhögtiden var det ej sedvanligt här att man firade å-

14/11-67

rets olika högtider med bjudningskalas. Givetvis kunde det inträffa att en familj hade en bjudning om påsk, pingst, eller midsommar men i så fall var orsaken någon annan, än att fira själva högtiden. Sammankomster förekom under alla årets högtider, helst då bland ungdomen. Om påsk med påskeld och dans på logen. Om midsommar lövad stång och dans runt densamma.

Julkalas var ganska sedvanligt här i början av 1900 talet och fram till första världskrigets år då de började att allt mer och mer försvinna, så där mera allmänt. Julkalasen förekommer väl än och har förekommit hela tiden, men dock av mindre omfattning och ej så allmänt, som vid seklets början. Julkalasen av senare tid och av i dag, är i regel av mindre omfattning och inom mera slutna kretsar än vad förhållandet var förr. Julkalasen var de mest allmänna, och förekom även bland de bredare befolkningslagren. De fattigaste bland torparna och backstugesittarna hade väl svårt och små möjligheter att anordna något kalas, men hade någon möjlighet att på något sätt ha en liten bjudning om jul, så fattades ej viljan till detsamma.

Läsmöte.

Jag avser att med läsmöte menas de s, k, nyläsarnas sammankomster

i hemmen. Det fanns något av sådana frireligiösa sammankomster här från slutet av 1800 talet och till omkring mitten av 20 talet, jag tror dock ej att det var någonting av kalas i samband med dessa sammankomster.

Husförhör.

Den gamla tidens husförhör, som var ambulerande inom rotens gårdar, var det sedvanligt att värdfolket skulle bjuda på kalas. Här i socknen upphörde dock denna typ av husförhör-året kan jag ej exakt uppge-troligen omkring 1900 talets början. Sedan var dessa husförhör i kyrkan eller i sockenstugan i ganska många år, jag tror också att de upphörde i rätt många år. Nu och sedan mitten av 30 talet hålles de åter i hemmen. Numera är de dock ej bestämt ambulerande, som de var förr med skyldighet för rotens hushåll att ha desamma, med åtföljande kalas. Sedan denna gamla sed återupplivades, är det fritt för vem som vill inom roten att anmäla sig och upplåta sitt hem för denna sammankomst. Att värdfolket då bjuder på kaffe är sedvanligt.

Bystämman.

Någon bystämma har ej förekommit här i socknen sedan 1900 talets början. När de upphörde kan jag ej exakt ange. Om dessa stämmor

var ambulerande med skyldighet för värdfolket att bjuda på kalas i någon form, har jag ej lyckats att få någon bestämd uppgift om.

Dop.

Dopkalas har förekommit såväl före, som efter den efterfrågade tidsperioden. Vid dopkalasen här på orten, har det varit och är ganska likt idag i så måtto att det i regel endast är de närmaste anhöriga, som är bjudna. Vad själva kalasen beträffar är det givetvis olika nu och förr. Förr förekom de flesta av dop i kyrkan, sedan var det en en tid, som de flesta dopen förekom i hemmen nu återigen förekommer de flesta av dopen i kyrkan.

Bröllop.

Bröllopskalasen tillhörde en av de större sådana. Till dessa kalas var bjudna såväl de närmaste anhöriga, som mera avlägsna sådana, grannar, vänner och bekanta m, m.

Begravning.

Begravningskalasen hade i regel en mera bunden inbjudningskrets än vad förhållana var vid bröllop. De närmaste släktingarna, de som bodde såväl längre ~~XXXX~~ bort, som närboende var alltid inbjudna och så de närboende mera avlägsna släktingarna, i vissa fall och så dessa släktingar, som bodde längre bort.

ACC. N:R M. 16860:5.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

I mera äldre tid och vid 1900 talets början fanns det här i socknen även s,k,båralag. Namnet torde härröra sig från den tid då det var sedvanligt att alla likkistor buros till kyrkogården. Men även sedan man börjat att med egna vagnar eller kälkar,även sedan kommunen köpte sådana transportmedel för att frakta kistor på,förekom benämningen båralag. Det var ej förrän under 30 talet,som man mera allmänt började att bryta med denna tradition. Dessa båralag omfattade en ganska bestämd omkrets. I vissa fall en hel rote,i andra en by eller flera. Man kan också uttrycka det så att dessa båralag fortsatte att finnas så länge,som socknen ej hade ändrat sig något nämnvärt i fråga om avflyttning från de mera i skogarna avlägset liggande mindre gårdarna och torpen. Det fanns många som i det längsta höll på denna tradition och höll starkt på den. När dessa bestämda båralag började att brytas och t,e,x,någon nyinflyttad inom det gamla båralaget ej blev bjuden till begravningen,var det många som undrade över detta handlingssätt. Om man då sade som så,att den familjen var ny på platsen och var väl ej så bekant med den bortgångne,fick man i regel till svar,han tillhör väl ändå båralaget.

ACC. N:R M. 16860:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Födelse-Konfirmation.

Till såväl födelse, som konfirmationskalas, var det sällan mer än de närmaste anhöriga som var bjudna. Om någon annan än en nära anförvant skulle bära barnet till dopet-bliva deras gud-föräldrar-gudfar och gudmor, var det dock ofta så att de också blev bjudna till detta barns konfirmation. Om man räknar med åren från sekelskiftet till 1940 var det dock en stor skillnad under denna tidsepok och en ännu större skillnad av i dag på dessa kalas. Från början av 1900 talet och till ungefär mitten av 20 talet var väl ej skillnaden så stor på dessa bjudningar. Jag avser då det bredare befolkningslagret. Den tidens mera besuttna torde väl också då haft bättre och större bjudningar. Det bredare befolkningslagret-de fattiga-hade ej råd med några nämnvärda kalas vid dessa tillfällen. Det var dock något mera sedvanligt med dopkalas än vid konfirmation. Om man räknar 1940 började det att vara ganska sedvanligt även med kalas vid konfirmationer, och är det ännu mera av idag.

Födelse-Namnsdagar.

Såväl födelse, som namnsdagar var det ej så vanligt att man firade med några särskilda kalas i äldre tid, och förhållandet torde ha varit detsamma vid seklets början. Men även här var det en ganska stor skillnad emellan rika och fattiga. Eller kanske rättare emellan den tidens s, k, herrskap och de bredare befolkningslagren. Det fanns även välbesuttna bönder, som ej firade sådana bemärkelsedagar något nämnvärt mer än de fattiga. Det fanns också s, k, herrskapsfolk, som av en eller annan anledning kommit på glid åt fattigdom, men som ville uppehålla sin forna ära och glans med att även fira sina födelsedagar. Namnsdagar torde ej ha varit och är ej heller så vanligt av i dag att man firar med något särskilt kalas. Vad som beträffar födelsedagar var det ganska ovanligt vid seklets början bland den bredare befolkningsgruppen och fram till mitten av 20 talet att man firade ens de M jämna födelsedagarna med någon nämnvärd bjudning. Om det förekom så var det mest inom familjen och de närmaste anhöriga. Barn brukade väl i regel att få något av sina föräldrar, äldre syskon, gudföräldrar. De blev väl också något extra utöver det vanliga vardagliga en

ACC. N:R M. 16860:8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

födese dag inom familjen oavsett om det var föräldrarnas eller barnens födelsedagar. Om man räknar med den, som frågelistan avser 1900-1940 har det inom födelsedagsfirandet skett stora förändringar bland de bredare befolkningslagren. Sedan mitten av 20 talet har det varit ganska så allmänt att man firat sina jämna födelsedagar, vilket i stort sett sker ännu. Under 30 talet och även efter kriget och början på 50 talet skedde dock detta födelsedagsfirande nästan med en viss urartning i vissa fall. Det förekom att man skrev ut en lista, som sedan sirkulerade bland vänner och bekanta, arbetskamrater, organisationer m, m, som den jämårige tillhörde. Man tecknade sitt namn och ett vist belopp på denna lista. I vissa fall kunde det förekomma namnteckningar, som den, som var avsedd att hyllas ~~XXX~~ hade ~~XXXX~~ väntat sig.

Här i socknen var det ej brukligt att man började att på detta sätt hylla sina vänner m, m, förrän till 40 årsdagen. Men jag har hört berättas om att det i grannsocknarna förekom även vid 25-30 och 35 årsdagar. Det var som förut nämnts i slutet av 20 och början av 30 talet, som denna form av födelsedagshyllning började här på orten. Två starkt bidragande orsaker till desamma torde

vara de begynnande bättre tiderna för allmänheten, den summa av penningar, som denna form av hyllning inbringade, som blev till hjälp att betala kalaset med. Det var också denna tid, som det började att byggas bygdegårdar här i socknarna och de som ej hade stort nog utrymme hemma kunde hyra dessa för sitt kalas .

Bröllopsjubileum.

Vid 1900 talets början var det ej vanligt att man firade något bröllopsjubileum bland de bredare befolkningslagren. Om det var vanligt bland herrskapsfolket, har jag ej lyckats att få någon bestämd uppgift om. Däremot om man räknar med 1940 hade det nog blivit ganska vanligt bland allmänheten. Mina föräldrar hade varit gifta i 50 år 1949. Vi barn och barnbarn hyllade dem då och hade ett familjekalas. 1924 hade de också varit gifta i 25 år, men att det då firades något silverbröllop kan jag ej alls minnas. Dessa jubileumskalor tror jag mest ha förekommit inom familjen eller med tillägg av någon nära anförvant och gör så än i dag.

Auktion.

Auktionskalas förekom nästan på varje auktion. Det var ej allmänt för alla auktionsbesökare mer än att varje besökare, som vil-

ACC. N:R

M. 16860:10.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

le ha fick en sup eller två. Det var också sedvanligt att den eller de, som gjort de dyraste inköpen, som under den aktuella tidsepoken, i regel var djuren, blev bjudna på kaffe och kask-gök. Själva auktionskalaset blev sedan auktionen var slutförd. Det var auktionsförrättaren och hans medhjälpare, samt de som hjälpt auktionshållaren. Det kunde vara någon av auktionshållarens nära släktingar, nära grannar eller dylikt. Samtliga dessa bjöds på mat och dryck.

Släkt eller arvskalas.

Om skift av bo eller delning av arv skedde emellan de arvsberättigade släktingarna, förekom det i regel i samband med detta ett kalas. Ofta var det så att någon av barnen eller andra arvsberättigade släktingar bodde på annan ort och med den äldre tidens kommunikationer ej kunde komma fram och tillbaka till sin hemort samma dag. Men även om de var mera närboende och oberoende av natthärberge, var det vanligt att det förekom ett kalas.

Om detta kalas skulle bjudas av samtliga de arvsberättigade, så att kostnaden för detsamma delades lika av dessa eller det var den hemmaboende, som övertagit gården eller annat, som skulle bjuda, har jag ej fått någon bestämd uppfattning om. Det torde ha förekommit båda delar

ACC. N:R

M. 16860: //

FOLKLIVS-
ARKIVET
// LUNDArbetsgillen-Skörd-

Arbetsfester, som förekom vid ett arbetes avslutning, under dess gång och även under dess påbörjan, kallades här i regel för "gill-len". Skördefest, torde i mindre omfattning ha förekommit här på orten bland de vanliga bönderna. På något sätt firade de skörden när den sista av säden var bärgad. Men i regel var det inom den egna familjen och tjänstefolket om sådant fanns, och även sådan person eller personer, som varit dem särskilt behjälpliga i skörden. På de två största gårdarna här i socknen Mölneby och Ellebäckstorp, brukade det att vara skördegillen. Hur vida det förekom varje år eller mera sporadiskt har jag ej fått bestämd uppgift om. Jag frågade en äldre, nu sedan några år pensionerad arbetare på Mölneby om dessa skördekallas men han hade glömt om de förekom varje år. Hur längen dessa skördekallas hade varit sedvanliga vet jag ej, men däremot vet jag att de ej förekommit sedan 1913-14. Till dessa skördegillen var alla gårdens underlydande, såväl manliga, som kvinnliga, äldre och yngre och barn inbjudna. Även från samtliga utgårdar, som bolaget självt bedrev rörelsen, samt de torpare med sina familjer, som utförde dagsverken på huvudgården eller utgårdarna. Det blev ett stort antal gäster, hur många kan jag

ej exakt ange. De som var gamla och svaga och småbarn kunde givetvis ej vara med. Jag tror också att barnen skulle ha nått en viss ålder innan de fick gå med. Själv var jag med på ett sådant skördegille det var år 1912 eller 13, jag var då 10 eller 11 år. Dessa skördegille var mycket efterlängttade av de underlydande och ej minst av barnen. Det var tillräckligt med såväl mat, som dryck. De äldre av gubbarna blev i regel ganska så fulla och saliga. De glömde för en stund sin fattigdom och övrigt elände. Vi småpojkar hade också hejdlöst roligt. Det värsta var att vi ej var vana vid att få så mycket och stark mat, så det hände att det blev för mycket av det goda även för oss. Vid vackert väder var det dukat långbord i trädgården, vid dåligt väder i ett par sädesmagasin.

Slåttergille.

De i äldre tid ganska vanligt förekommande slåttergillena, som nästan förekom på varje gård, med åtföljande kalas och dans, hade i stort sett försvunnit vid 1900 talets början, och försvann sedan helt. Det förekom dock slåtterkalas i ett par decennier ~~XX~~ framåt. Om husfadern hade blivit sjuk och ej själv orkade eller

ACC. N:R M. 16860:13.

FOLKLIVS-
ARKIVET
/3. LUND

hade råd att betala för fullt för arbetet kunde grannarna och bekanta till vederbörande komma överens om att hjälpa honom med slåttern. Sådan frivillig arbetshjälp åtföljdes i regel av ett kalas, antingen den dagen eller senare.

Vårningsgille.

Med vårningsgille var det likadant, som med slåttergillena under senare tid, altså att den som skulle ha utfört arbetet hade drabbats av sjukdom eller olycka av annat slag. Hans egna dragare hade kunnat bli sjuka eller skadade på annat sätt så att de var odugliga till arbete för tillfället eller rent av mistat dem och ej i en hast kunnat skaffa sig andra. Det kunde också vara en brukare, som skulle våra för första gången och ej haft råd att skaffa sig nog med dragare. Vid sådana tillfällen kunde grannar vänner och bekanta komma överens om att hjälpa honom med vårning en. Någon kontant betalning erfordrades ej för detta arbete, veder gällningen blev i regel ett kalas.

Köregille.

Köregille benämndes de kalas, som följde på fria körningar, som utförts med hästar eller oxar åt någon person. Dessa körningar

ACC. N:R M. 16860:14

FOLKLIVS-
ARKIVET
/24. LUND

kunde vara av olika slag. De flesta gällde dock körningar för byggnadsändamål. Det förekom tillochmed att bönder med egna dragare hade sådana körgille. Om en bonde skulle bygga en ny byggnad, ladugård eller framhus och huggit skog till detsamma och hade lång väg till såget, kunde han be sina grannar om hjälp om körning såväl till, som från såget. Detta blev så gott som en inbjudan till ett köregille. De som var utan dragare och skulle bygga sig ett hus, bad också i regel om hjälp till de förekommande körningarna. Det var framkörning av sten eller tegel, även bådadelarna, timmer och sågvirke m.m. Det var sällan man tog betalt för dessa körningar, i varje fall utfördes en del av dem gratis, så mycket fria körningar utfördes att man fick ett regält kalas. Dessa köregille förekom här i en viss mån till mitten av 20 eller början av 30 talet.

Ryggåskanna.

Detta kalas förekommer ännu i dag. Om man räknar med åren från 1900 och till nu, så har denna form av kalas tilltaget istället för att de flesta av arbetskalas har avtagit eller rent upphört. Detta kalas skall förekomma när byggnaden har fortskridit så

långt att takstoden är rest. Namnet ryggåskanna torde vara ganska gammal benämning på dessa kalas. Benämningen torde ha kommit av att det i mera äldre tid var en sed att den som låt bygga, skulle bjuda på en kanna brännvin när takstoden var rest. Man var altså då kommen till "ryggåsen". Taklagsfest eller taklagsgille, har varit mera senare tiders benämning på denna fest, men det förekommer ännu i dag att kalaset benämnes ryggåskanna. Ett sådant kalas skall alla de olika yrkesmännen, som arbetet vid bygget inbjudas till. Om man räknar med åren 1900 fram till mitten av 20 eller början av 30 talet, så längen som fri hjälp kunde förekomma, förutom förut nämnda körningar förekom det också att någon byggare fått fri hjälp med vissa arbeten, som hörde samman med bygget. Det kunde vara att han t, e, x, hade köpt ett gammalt hus, som skulle rivas och fått hjälp med detsamma. De som varit behjälpliga med sådant eller liknande arbete, blev i regel i hågkomna på taklagsfesten.

Brytegille.

Som framgår av namnet förekom detta gille när linet skulle brytas i bastan. Det var ju ofta så att det ej var varje bondgård som hade bastu, men även om man hade detta, så var man tillsamman

med detta arbete. Det var mest ungdom, som deltog med brytningen av lin. Någon av de äldre, som tillhörde linet brukade dock att vara med för att tillse att det blev ett ordentligt utfört arbete. Arbetet med att bryta lin skedde alltid på kvällarna sedan gårdens övriga arbeten ~~XXX~~ för dagen var slutförda. Denna arbetssammankomst brukade alltid när arbetet var slutfört att åtföljas av ett litet gille. Det var dock blott under 1900 talets första år som lin arbetades här på orten efter gammal sed, och har sedan helt varit borta.

Bykegille.

"Byka" Denna form av tvätt, har endast vad jag har mig bekant förekommit bland herrskapen och möjligen någon storbonde här på orten. Jag skall ej närmare gå in på denna klädtvätts arbetsmoment, blott nämna att det var många och långa procedurer innan tvätten ansågs färdig. I regel var den slutförd förrän 12-1-på natten. Ofta fick pigorn ha hjälp vid dessa stortvätter, om det då var ung hjälp, som det ofta var, samlades också pojkar för att hjälpa till. Det var altså ingen inbjudan till detta arbetsmöte utan helt slumpmässigt om det kom någon eller ej. Men flickorna

ACC. N:R M. 16860:17

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

hade en viss beredskap på att det skulle komma någon. Jag vet ej varför, men denna form av klädtvätt benändes i regel i sin helhet för bykegille. Troligen var det så att den i mera äldre tid hade åtföljts av ett mera bestämt gille, och i fortsättningen gick under samma namn. Jag har själv varit med om sådana bykegillan åren före och efter 20 talet. Det var på den gård här i kyrkbyn som jag då arbetade.

Rivningsgille. "Rivegille"

Rivningsgille, liksom de flesta av arbetsgillan från äldre tid, började väl att mera allmänt upphöra under 1900 talets första år. Det gäller altså potatisrivning. I mera äldre tid fanns ej några maskiner "potatisrivare" för detta ändamål. Potatisen fick då rivas för hand. När potatismaskinerna började att komma hit till orten var det dock många, som ej ville använda dessa, de ansåg att de ej rev potatisen lika bra, som man gjorde för hand med de gamla rivjärnen. Från 1900 talets början och fram till första världskrigets början var det många, som rev sina potater på det gamla sättet. När man rev potatisen för hand var det vanligt att man gick och hjälpte varandra, man kom överens om att gå till den gården den kvällen och till en annan då o, s, v, .

Även dessa arbetssammankomster brukade att avslutas med ett litet kalas, som kallades rivningsgille, på byggdespråket "rivegille". Det var alltså för att erhålla potatismjöl, som man rev potatis. Stärkelse kallade man potatismjölet för och på byggdespråket "stärkelse". Det blev två sorter av stärkelse efter reningsprocedurerna. Vitstärkelse och gråstärkelse.

För övrigt var det vanligt här på orten att man firade varje avslutat arbete på något sätt. Och vissa arbeten skulle också firas under arbetets gång. Slakt var ett sådant arbete. När slakt skulle äga rum - även mindre sådan - t, e, x, slakt av en gris, var alltid husmodern rustad med att ha bättre mat den dagen och så var det nödvändigt att slaktaren och hans medhjälpare fick någon sup brännvin. Denna sed att man skulle ha brännvin vid slakt här dog ganska sent ut, kanske den lever kvar någonstans här ännu.

Den gamla seden att man avslutade varje viktigt arbete med något extra, har däremot, i stort sett ej förekommit på ganska längden. Jag tror att denna sed var i det närmaste slut 1915-20.

Dessa arbetsavslutningarna, som man firade var i regel inom familjen och sådana personer, som hjälpt till med arbetet. De benämndes alltså ej för gillan. Avslutat vårningsarbete, när sista höet körts in, avslutad skörd, färdig höstplöjning, sluttröskat för året

var sådana arbeten, som på ett eller sätt avslutades med lite av avvikelse från det vardagliga.

Slätkalas.

Det förekom att man hade kalas om en släkting kom på besök från en annan ort. Men denna släkting borde då vara kommen ifrån och vara bekant med folket. Om det var någon amerikanare på besök, som skulle återresa, förekom det ofta att det blev ett kalas innan han återreste. Det kunde vara släktingar till honom och till de, som han besökte, men kunde också vara grannar och ungdomskamrater. Det förekom också och förekommer väl än i dag att dessa svenskamerikaner när de kommer hem på besök hälsar på sina släktingar och vänner. De blir då givetvis bjudna på traktering av skilda slag. För att återgälda detta händer det ofta att de bjuder på ett kalas innan de återreser. Det blir i regel då en blandning av släktingar och ungdomsvänner.

Kalas för att träffas under festliga former.

Sådana kalas har förekommit, de förekom mera under 1900 talets ^{början} än vad de senare har gjort och gör. Om man räknar med 1900 talets början och ett par decennier framåt var det dock endast hos den tidens överklass, som sådana kalas förekom, men även hos de

storre och mera välsituerade bönderna förekom det också.

Slädparti.

Slädparti får väl hänföras till ett sådant kalas, fast det var ingen särskild, som bjöd på detta, det var väl i regel de deltagande herrarna eller familjerna, som delade denna kostnad. Dessa slädpartier var ganska vanliga här förr, men som jag förut nämnde var det i första hand bland den tidens herrskap, som det förekom, men även bland de välsituerade bönderna. Om man räknar med slutet av 20 och under 30 talet förekom det också bland allmänheten men nu på längen har det ej förekommit, och nu kan det knappast förekomma längre, när det ej finns något nämnvärt av hästar kvar. Ett slädparti tillgick i huvudsak så, att man bestämde dag och tid för detsamma, vart man skulle åka, alltså den plats där själva kalaset skulle vara och i regel var det också dans. Det förekom också att en privatfamilj inbjöd sin umgängeskrets till ett sådant slädparti med kalas och dans.

Knytkalas.

Knytkalas får väl också betecknas, som kalas för att komma samman under festliga former. Dessa knytkalas kunde vara förekommande

i olika former för sammankomster. Ungdomar kunde komma överens om att ha ett knytkalas, man kom då överens om vad var och en skulle ha med sig i knytet. Några matkalas blev det väl sällan på detta sätt, men det förekom också det. Ibland förekom det att det var många deltagare i ett knytkalas, ibland mindre. Det förekom sådana knytkalas bland ungdomen, då man blott förövrigt ~~XXX~~ satt och lekte någon lek. Men det förekom också att man kommit överens om att gå och dansa i någon ödestuga och hade knytkalas. När det började att byggas bygdegårdar, här byggdes det första 1931, fast det benämndes föreningshus, hände det ofta att det blev knytkalas i dessa. Om en förening skulle ha en tillställning där som på förhand var förknippat med arbete av medlemmarna, kom de ofta överens om att ha ett knytkalas. Sådana knytkalas har jag också själv varit med om. Någon skulle ta vetebröd med sig, andra olika sorter av kakor, det förekom också att vi hade bredda smörgåsar med oss, och så kokades kaffet i föreningshuset. Gökotta var också en form av knytkalas. Dessa gökottor, som förekom i arla morgonstund, var en överenskommelse inom en viss umgängeskrets eller vissa familjer, som kom överens om detsamma. Dessa

gökottor brukade att vara under senvåren eller försommaren. Man bestämde en plats ute i det fria, en vacker sådan vid en sjö eller dylikt, man bestämde också vad var och en av deltagarna skulle ha med sig, som förtäring. En vacker söndagsmorgon var dessa gökottor trevliga på en vacker plats. Om göken gol i träden och det fanns kaffegök i kopparna, så var det många, som tyckte att livet var härligt. Ja det fanns väl ännu fler tillfällen när det förekom knytkalas, men det kanske är nog med de nämnda för denna gång.

De största kalasen.

Om man räknar med åren 1900-40 så torde bröllop och begravingar varit de största här på orten. Efter 40 talet torde det dock ha förekommit vissa födelsedagskalas 50 års sådana t, e, x, som varit lika stora och till och med större.

Villka höll kalas.

Om man räknar med 1900 talets början och en 15-20 framåt var det väl i stort sett endast de besuttna, välsituerade, som höll kalas. Bröllop, dop, och begraving, försökte dock även de fattiga att ha ett litet kalas. Så var förhållandet även om jul om man ej var

allt för fattig, då var det ju omöjligt. Det fanns dock de som denna tid, knappast hade mat själva. Under 20 och 30 talet och ännu mera sedan har det ju skett en stor förändring i detta fall

Fasta bjudlag.

Under 1900 talets början förekom fasta bjudlag, vad som beträffar begravning, bröllop och till en viss del julkalas. Förutom denna fasta omkrets förekom det även till dessa kalas att andra var inbjudna, som släktingar, vänner m. m. Dessa fasta bjudlag kunde omfatta en by eller två, om det var mindre och nära samman. Det kunde också omfatta en rote i sin helhet. Vad jag har mig bekant och hört berättas om, så var det en rote här i socknen 3dje, som åtminstone vad begravningskalas beträffar-bäralag-omfattade hela roten. Men efter 40 talet har det även här ändrat sig ganska mycket. Det har kommit nya familjer, som byggt, utan att äga någon jord eller fast egendom och skiljer sig på så sätt från det gamla o, s, v,. Men även här kunde det förekomma att bjudningarna blev olika för olika kalas, men dock ej så stor skillnad, som i dag. Släktingar som bodde i orten blev i regel bjudna oavsett vad bjudningen gällde

Det förekom också att det blev en viss rangskillnad vid vissa kalas. Det kunde t,e,x,finnas en eller flera familjer inom en sådan vanlig bjudningskrets, som höll sig lite finare och även umgicks med andra liknande. När dessa ur den finare umgängeskretsen blev bjudna till kalas, var det sällan, som den vanliga befolkningen inom kretsen blev bjudna.

Torparnas egna kalasrotar.

Direkt egna kalasrotar bland torparna torde ej ha förekommit här. Det var väl ändå så att torparna umgicks mycket med varandra. Det var i första hand torparna under de stora gårdarna. De flesta av dessa gårdars torp låg i skogarna. Under Mölneby var det 4 st, torp runt en skogssjö och två, som låg ganska nära dessa. Dessa torpare brukade mycket att umgås med varandra, men till någon särskild kalasrote kan det ej hänföras. Det var i stort sett likadant bland de stora gårdarnas torpare, som bodde någorlunda samlat åt ett håll.

Sociala grupper utanför bjudlagen.

Om man räknar med 1900 talets första år så torde det ha funnits sociala grupper, som stod utanför bjudlagen. Vid begravningskalas

torde dock alla enligt berättaren Per Johansson, som tillhörde båralaget, ha blivit bjudna. Jag vill också här göra anmärkning om att Ö. Frölunda socken vad som beträffar social åtskillnad, stod i särklass, jämfört med socknarna runt om. Här fanns såväl före, som efter sekelskiftet och i en viss ännu, en ganska stor klasskillnad. Det var i första hand ett par stora godsägare och deras släkt, samt mindre godsägare, som samtidigt var sömnadsörläggare eller dylikt. Dessa hade sina speciella kalas inom denna krets, såväl de äldre, som deras barn. De s, k, storbönderna och i vissa fall förvaltare och kamrer å Mölneby var en annan klass. Mindre bönder och bättre torpare var en klass, smeder snickare och andra hantverkare får nog också i stort sett hänföras till klass. Mindre torpare, statare, lösarbetare m, m, var en klass. Denna klasskillnad var ganska så markant rådande i vissa fall ända in på 40 talet. Föreningslivet av skilda slag, förbättrade levnadsbetingelser för de bredare lagren m, m, har väl i stort sett jämnat ut denna klyfta, men det översta skiktet-själva societeten finns i en viss mening kvar.

Bjudlagens sammansättning åldersmässigt.

En viss variation förekom åldersmässigt sett vid olika kalas. Till begravningskalas efter en gammal person, var i regel blott äldre bjudna. Var det en yngre eller ett barn, var det ofta så att några av vännerna eller lekkamraterna också blev bjudna, men även i första hand de äldre. Bröllopskalasen kunde väl bli något mera av blandning. Det var ofta så att brudgummen och bruden ville att deras närmaste jämnåriga släktingar och ungdomskamrater skulle vara med på bröllopet. Bland den bredare allmogen var också julkasen i regel för hela familjen. Bland herrskapsfolken förekom mera att ungdomen hade egna julkalas. Om man räknar med 1900 talets början förekom det ej så mycket med barnkalas. Vad jag själv kan minnas från omkring 1910 var det i vår umgängeskrets ej några särskilda barnkalas mer än att vi brukade att gå till varandra på julgransplundring. Ungdomskalas förekom även som efterbjudningar till bröllop. Seden att sätta upp en äreport vid brudens hem och i vissa fall också där brudparet skulle bosätta sig har varit vanligt här och är ännu i dag. Det var i regel ungdomar, som utförde detta arbete med bistånd från någon äldre, som var helt kunnig med äreportsbygget. För dessa ungdomar

som hjälptes åt med detta arbete och ej var bjudna till själva bröllopet, var det ofta så att det blev ett så kallat efterkalas. 1930-40 hade det börjat med barnkalas vid födelsedagar och är nu ganska allmänt. Något av särskilda ungdomskalas förekom också vid seklets början, men som jag förut nämnt var det i regel blott bland de mest välsituerades ungdomar. Efter 20 talets början början blev dessa kalas mera allmänna även bland den bredare allmogén. Det var i regel jämna födelsedagar, som var orsak till dessa ungdomskalas. Att taga med någon vänn eller familj, som var på besök till något kalas inom bjudlaget gjorde man ej utan att den eller de blev särskilt bjudna. Det var också mycket beroende av vad kalas det var. Till begravnings och bröllopskalas gjorde man det ej. Det förekom dock att om det kommit någon bekant till en familj, som var bjuden till ett kalas och man tackade nej med den motiveringen att man själv hade fått främat, att också den eller de blev bjudna. I ett sådant fall kunde också den främmande gå med till kalaset. Men objuden torde det ej ha förekommit.

Urvalet av gäster.

De fasta bjudlagen hade väl ej full tillämpning vid alla kalas.

Det var mest vid begravningar, vid vissa bröllop och i någon mån vid julkalasen, som de fasta bjudlagen hade sin tillämpning. Vad som angår dessa fasta bjudlag och dess mera strikta tillämpning får man gå längre tillbaka i tiden än den tidsepok, som frägelistan avser. Urvalet av gäster kunde ske på olika sätt beroende av vad kalas det skulle vara. Den närmaste släkten, som bodde på platsen, de närmaste grannarna och den sedvanliga umgängeskretsen, var väl i första hand de gäster, som blev bjudna. I början av 1900 talet förekom det också att man bjöd mera ståndsmässigt, enligt de regler, som då var rådande. Många fanns då som var mycket medvetna om vilken klass de tillhörde. Begravningar inom ett bårslag, är dock undantagna från det sistnämnda.

Sättet att bjuda.

I regel var det barnen eller någon av tjänstefolket, som muntligt fick bjuda till ett kalas, och inbjudan per post till de längre bort boende. Till begravningar och bröllop var det dock i regel tryckta inbjudningskort, som sändes per post. I slutet av 20 och början av 30 talet började man alltmera med tryckta inbjudningskort, även till andra större kalas, t, e, x jämna födelsedagar.

Att pålysning till kalas skett i kyrkan, torde ej ha förekommit här, i så fall för mycket längesedan. Telefonuppringning kunde ej ske här förr än 1914. Före denna tid var det endast en 3-4 familjer inom socknen som hade telefon, det var herrskapsfamiljerna. Dessa kunde givetvis ringa varandra även till kalasbjudningar och som väl de också troligen gjorde. Det var först under 30 talet, som telefonen började att bliva mera allmän här, och ännu mera under slutet av 40 talet. Vad man sade vid den muntliga inbjudan och vad man skrev, kunde väl kanske vara lite olika. Jag har själv gått med sådan inbjudan från mina föräldrar, och det var kort och gott, blott en hälsning från dem med en inbjudan att komma. I regel fick man genast besked om gästen kunde komma. Att gästerna trugades med flera bjudningar, har jag ej hört något talas om.

Lejd arbetshjälp.

Vid alla större kalas, begravning, bröllop, m, m, lejde man alltid kokerska och annan behövlig hjälp. Vid mindre kalas klarade väl i regel familjemedlemmarna sig själva. I de flesta fall var kokerskan från byn eller någon grannby. I stort sett var det samma kokerska inom samma by. Verksamhetsområdet kunde vara olika beroende av hur mycket en kokerska ville åtaga sig, hur mycket hon ha-

ACC. N:R M. 16860:30.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

30

de hade tid med. Om man räknar med tiden från 1900 talets början och till 20 talet, har jag eller min berättare oss ej bekant att det här fanns någon särskilt utbildad kokerska. Efter 20 talet har det däremot funnits. Någon som särskilt ägnat sig åt detta yrke helt, torde ej ha funnits här, det var mera som en bisyssla. Från seklets början och till någon gång under 30 talet när det fanns så mycket att köpa, allt skulle då färdiglagas på platsen, fick kokerskan komma minst ett par dagar före om det gällde ett större kalas. I regel brukade hon också att vara kvar en dag efter för att tillse att lånade kokkärl m.m., återkom till rätta ägaren. I stort sett blev det väl efter överenskommelse med husmodern och kokerskan vad maträtter det skulle vara o, s, v. Om hon ej lagade all maten, hade hon dock tillsyn över detsamma. Det är väl troligt att kokerskan införde vissa nyheter vad förplägnaden beträffar, i varje fall om man räknar med den senare delen av XX av tidsepoken, när det och också började att finnas utbildade kokersker. Vad dessa kokerskor fick i betalning, har väl ändrat sig ganska avsevärt från 1900 till 40. Jag har dock ej lyckats att få någon bestämd uppgift om detta.

Upprustningar i hemmet._

Det torde väl ha förekommit vissa nyanskaffningar till ett större
(heller) men det torde i så fall inte enbart vara ett beslut för kalasets ~~XX~~
skull, utan mera att man behövde denna nyanskaffning. Vissa upprust-
ningar och ommöbleringar förekom till varje större kalas. Det före~~XX~~
kom också att man bar undan en del av de större möblerna för att ge
plats åt flera bord och stolar. Såväl bord, stolar, dukar, servis, m,
m. Det blev i regel av de närmaste grannarna, som sådana lån sked-
de. *Lånade* Man till och av varandra. Under den kalla årstiden var det ju
nödvändigt att vistas inomhus. Under sommaren förekom det att man
även dukade utomhus. Det förekom såväl sittande, som gående bord.
Blomsterdekorationer är mera senare tiders förekomst i början av
seklet förekom det ej bland allmogen. Ljus förekom vid begravningar
och bröllop och vid julkalasen, dock ej bland de mera fattiga famil-
jerna. Papperslöpare torde också ha förekommit, fast ej mera allmänt
Bordställ för olika kryddor var ganska allmänt förekommande. Ser-
vetter däremot torde endast ha använts i de finare familjerna.
Placeringskort vid sittande bord torde ej ha förekommit bland

allmogen förän under 20 talets senare del eller början av 30 talet.

Tid för bjudning och klädsel.

Tiden för bjudningen till de olika kalasen kunde vara varierande.

Tiden för ett begravningskalas var i första hand beroende av när man skulle vara i kyrkan. Det var dock alltid under dagen. Bröllopskalas började dock i regel kl.4-5 på e.m. Andra kalas var i regel på kvällen vid 6-7 tiden. Att komma för tidigt ansågs ej för fint, tvärtemot ansågs det för opassande. Man brukade dock att passa tiden någorlunda, men man kom hellre försent, än för tidigt. Om det var ett sådant kalas att prästen skulle vara med, brukade denne att vara en av de sista gästerna, som kom. Det ansågs för passande att prästen kom sent. Men även detta har ändrat sig under tidens gång och en utjämning skett under de 40 år, som tidsepoken omfattar.

Beskriva klädslen till de olika kalasen under denna tidsepok, blir ganska svårt och även omfattande. Jag delar tiden i två hälfter och gör det så kort jag kan. Den första hälften först. Vid begravningar och bröllop hade man sin högtidsdräkt. Den kvinnliga var en svart klädning med svart huvudkläde eller mörk hatt. De manliga

hade också sina högtidskläder, som i regel var en bonjour. Vid andra kalas tog man vad man hade av s, k, söndagskläder. Allmogens hade under denna tid ej mycket att välja på i klädväg. Under den senare hälften skedde en ganska stor förändring med allmogens klädsel. Vid begravningar märktes det väl ej så mycket, kvinnorna hade även då svarta klädningar. De svarta huvuddukarna var dock på några undantag utbytta mot hattar. Männens hade då allt mer och mer övergått till fräck. Vid bröllopskalasen hade kvinnorna utbytt de svarta klädningarna mot mera moderna aftonklädningar. Vad andra kalas beträffar ~~var~~ klädslen vad som beträffar såväl, så X kvinnor som män mera omväxlande än vad den varit under den första hälften. Männens hade då i stort sett blott vadmalsskläder, nu kostymer av olika slag. Gästernas emottagande.

Vid begravnings och bröllopskalas var det särskilt utsett värdfolk. Dessa var ofta ett äkta par, men kunde också vara en dam och herre som ej var gifta med varandra. De som utsågs till värdfolk var sådana, som de som höll kalaset hade god kännedom om och ansåg att de var passande för denna uppgift. De kallades för värd och värdinna.

gemensamt namn värdfolk. Dessa värdfolk har förekommit hela tiden under den tid som frågelistan efterfrågar och förekommer ännu i dag. Det var värdfolkets uppgift att taga emot gästerna och kort och gott hälsa dem välkomna. Varje gäst hälsade på de andra. Med ytterkläderna var det under den kalla årstiden ofta ett problem. Förstugan, som det i äldre kallades, hallen, var i regel för liten att rymma alla gästernas ytterkläder vid ett större kalas. Men de flesta bondgårdarna, såväl större, som mindre och även vissa torpstugor hade en kammare, som ej var eldstad i. Denna kammare användes ofta till klädrum.

Förning.

Förning förekom allmänt här till något år inpå första världskriget. Inom vissa familjer förekom det ännu längre, helst då släktingar emellan. Förning hade inom de bredare folklagen en ganska stor betydelse för ett kalas. Troligt är att många av de fattiga familjerna ej kunnat göra, som det benämndes här, en hederlig begravning efter en bortgången familjemedlem, om ej seden med förning varit. Förning förekom i första hand vid begravnings, bröllop, dopkalas.

Smör, vetebröd, småkakor, pannkakor av skilda sorter, ostkaka, sötost m.m., var en del av de förningsrätter, som var ganska allmänna. Sen förekom det också att de fattiga fick låna till ett kalas, ett nödvändigt sådant, t.e.x., begravning. Om det inträffade vid en tid så de ej hade något av fläsk eller kött t.e.x., blev man tvungen att besina släktingar eller någon god granne om att få låna. Vid något sådant tillfälle kunde det också hända att de då fick detta i förning. Berättaren Per Johansson vill minnas att han hade hört talas om skärkaka, men han mindes ej nog om detta, men troligen har detta namn på förning förekommit här, men torde vara längesedan. Andra drycker än mjölk, har jag ej hört berättas att det förekom som förning. Mjölk brukade man att ge till dem, som man visste ingen hade eller hade lite av denna vara. Det blev ofta en gåva vid sidan om den sedvanliga förningen. Att man direkt av beställde förning, torde ej ha förekommit här. Däremot kunde en husmor be en annan om att tillaga en förning, som hon visste att denna kunne göra bättre än hon själv. Det mesta av förningen fraktades till kalasgården i förväg. I vissa fall kunde man komma överens om att ha det med sig

när man kom till kalaset. Om man hade den med sig, lämnades den vid köksdörren. Huruvida det skedde i smyg eller ej, kan jag ej ange, kanske bådadelarna. Om det fanns speciella förningskorgar, m. m., som var särskilt tillverkade för detta ändamål, kan berättaren ej minnas. Men ville dock ha snygga och rena kärl att frakta förningen uti. De var i regel övertäckta med en duk eller kläde. Det förekom väl att såväl bunkar, som korgar var märkta med ägarens namn. Det var mycket vanligt här på orten i äldre tid att namnmärka sina ägodelar. Så det torde nog ha förekommit såväl märkta, som omärkta förningskärl. Kökspersonalen, som tog hand om förningen och likaså de som höll kalaset visste ju ändå var förningen kom ifrån, att kärlet särskilt ställdes ut till gästernas beskådande, tror jag ej förekom. Att förningen ställdes på ett särskilt bord, torde i vissa fall ha förekommit, men var nog mera vanligt före 1900 talets början. De närboende till kalasgården lämnade ofta förningskärlen kvar, för att hämta dem vid senare tillfälle, eller få dem hemsända till sig. Längre bort boende gäster tog dem väl i regel med sig vid kalasets slut. Om man räknar med mera äldre tider, torde det i varje fall

förekommitt att all förning skulle avsmakas. Många av de som medför-
de förning satte en viss ära uti att deras förning blev avsmakad.

Någon öppen diskussion om förningens kvalitet och godhet, har jag ej
hört berättas om att det förekom, det är dock möjligt att så varit
fallet. Däremot förekom det ofta diskussion om detta när gästernas
träffades efteråt, det har jag hört min mor berätta om. Särskilt om
det var någon, som hade misslyckats med sin förning, så kunde det bli
va mycket efterprat om detta. Var och en försökte att göra sitt
bästa vad förning beträffar och det fanns också personer, som var
kända för att ha särskilt god förning. Detta var mycket beroende av
råd, men även av om det var någon husmor, som var skicklig i att laga
en viss rätt så att den blev godare än andras. Någon direkt tävlan
förekom väl ej, men indirekt torde det ha förekommit. Under den tids-
epok, som det var sedvanligt med förnigg, förekom det ej att man hade
konfekt eller blommor med sig. Detta tillhör mera senare tider.

Bjudning till bords.

Om värdfolk förekom, var det dessa som bjöd, om ej, var det husfar
eller husfolket själva. Man bad dem stiga fram och sitta och anvisa de

dem platts.Om det var sittande bord,var placering i regel den att äkta makar satt bredvid varandra. Längst fram,nära intill de som höll kalaset,bordet där prästen eller annan mera fin gäst var placerad. Rangordningen var den vanliga eftersom gästerna var ansedda denna ordning var väl i stort sett mest ekonomisk. Detta var mest i början av seklet sedan försvann det allt mer och mer. Bordsplaceringen blev en annan,man delade på äkta makar,m,m.och hade placeringsskort. Vid seklets början var det ofta förekommande att kvinnorna satt för sig och männen likaså. Värdfolket hade i regel sin plats ganska framskuten,bredvid nära släktingar o,s,v,.. Vid begravnings,dop och bröllopskalas lästes bordsbönen högt.Vid dessa tillfällen när prästen var närvarande,var det han som läste. Bordsbönen lästes såväl före,som efter maten. I de mera religiösa hemmen lästes också till och efter maten vid varje kalas,högt eller tyst med knäppta händer. Vid kalas med servitriser,var det dessa,som serverade den till var och en. Servitriser förekom dock ej i allmogehemmen förrän under senare tid. Var det sittande bord så skickades den från gäst till gäst. För det mesta var det dock